

Номи курс: Фаъолияти иқтисоди берунаи корхонаҳо дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Foreign economic activity of enterprises in the Republic of Tajikistan).

Week 13. Currency selection and settlement terms in Tajikistan's foreign trade

lecturer: Rustamzoda Fitrat Muzafar

МАВЗЌИ 13. ИНТИХОБИ АСЪОР ВА ШАРТҲОИ ҲИСОБУ

КИТОБ ДАР САВДОИ ХОРИҶАИ ТОҶИКИСТОН

13.1. Интихоб ва намуди асъор

13.2. Шартҳои ҳисобу китоб

13.3. Аккредитив чун шакли ҳисобу китоб

13.4. Қурби асъор, амалиётҳои асъорӣ ва хариду фуруши асъор

Мақсади лексия: омӯзиши интихоб ва намуди асъор, шартҳои ҳисобу китоб, аккредитив чун шакли ҳисобу китоб ва қурби асъор, амалиётҳои асъорӣ ва хариду фуруши асъор ба ҳисоб меравад.

13.1. Интихоб ва намуди асъор

Интихоби асъор бо он алоқаманд мебошад, ки иҷрои муътадили қарордод танҳо дар сурати дар он ба назар гирифта шудани механизми табдили асъори милли ба асъори хориҷӣ ва қобилияти гардиши онҳо дар ҳудуди сарҳади давлати, ки интиқоли молу асъорро муайян мекунад, имконпазир аст.

Дар тичорати ҷаҳони се навъ (гурӯҳи) асъор фарқ карда мешавад:

- Асъори озод бадалшаванда
- Асъори қисман бадалшаванда
- Асъори маҳдуд

Асъори озод бадалшаванда – асъорест, ки сарфи назар аз минтақаҳои табдили он ва намудҳои амалиёт бемонеа ва бидуни маҳдудият ба асъори

хориҷии дигар иваз карда мешавад. **Асъори озод бадалшавандаро** баъзан асъори устувор низ мегуянд.

Ба сифати асъори устувор доллари ШМА, фунт стерлинги Англия, иенаи Япония, Евро ва франки Швецария дохил мешавад.

Асъори қисман бадалшаванда - асъори миллии он кишварест, ки мутобиқи асноди меъерии он барои резидентҳо ва баъзе намудҳои амалиёти табдил маҳдудиятҳои асъорӣ муқарар карда шудаанд.

Асъори маҳдуд - асъори миллиест, ки мутобиқи асноди меъерии чори танҳо дар доираи як мамлакат амал карда, ба асъори хориҷи иваз карда намешавад.

Ғайр аз ин, дар баъзе ҳолатҳо зимни бастанӣ қарордод истилоҳи **“асъори клиринг”** истифода мешавад.

Клиринг - воҳиди асъори ҳисоббаробар куниест, ки танҳо дар шакли идеали (ҳисоб) дар сабти муҳосибавии амалиёти бонки оид ба молу хизматрасонии мутақобила миёни кишварҳои аъзои ин созишнома пардохт вучуд дорад. Қарордодҳои савдои хориҷи бо истифодаи ин воҳиди ҳисобу китоб қарордодҳои (созишномаҳои) молрасонии мутақобила дар асоси клиринг номида мешавад.

Ин гурӯҳи асъор асосан дар созишномаҳои байни кишварҳои аъзои Шӯрои Ҳамкории Иқтисодӣ истифода мешуд, ҳоло бошад, миёни давлатҳои ИДМ ва кишварҳои дигар истифода мешавад.

Дар кишварҳои Аврупо аз соли 1969 инҷониб шакли дигари воҳиди ҳисобу китоб истифода мешавад, ки ЭКЮ ном дорад. Ин воҳиди асъори ҳисобу китобест, ки аз ҷониби кишварҳои аъзои низоми асъори Аврупо истифода гардида асоси онро асъори ин кишварҳо ташкил медиҳад. Азбаски асъори аксарияти кишварҳои мазкур озод бадалшаванда (устувор) мебошад, ЭКЮ устувории нисбиро нигоҳ медорад ва ин устувори онро барои анҷоми муомилоти тиҷорати дар кишварҳои зиёд муътабар месозад.

13.2. Шартҳои ҳисобу китоб

Дар қарордодҳои савдои хориҷи муайян намудани шартҳои ҳисобу китоб, яъне марҳилаи пардохти арзиши молро дар ҷараёни аз фурушанда ба харидор гузаштани он пешбини менамоянд;

Дар таҷриба се навъи пардохт истифода мешавад:

нақдина, вақте ки пардохт бо пули нақд ё аз тариқи бонк то лаҳзаи ба истеъмолгар супоридани мол ё дар лаҳзаи супоридани он ба амал бароварда мешавад;

пешпардохти пешаки, вақте ки пардохт дар давоми муҳлати муайян то оғози молрасони ё санаи дар қарордод сабт гардида ба амал бароварда мешавад;

кредит, вақте ки пардохт пас аз гузаштани вақти муайяне ба амал бароварда мешавад, ки замони ба таъхир андохтани пардохт ҳисоб меёбад.

Дар қарордод баъзан шаклҳои омехтаи пардохт истифода мешаванд, ки арзиши як қисми мол ба тариқи пешпардохт пардохта мешавад ва қисми дигари он кредит пешбини мешавад ё он ба аккредитив гузошта мешавад.

Шаклҳои ҳисобу китоб низомҳои мушаххаси супоридани пардохт намудани хуччатҳои бо мол ҳамроҳ фиристода шаванда ва асноди пардохт мебошад. Дар қарордоди савдои хориҷи мумкин аст ду шакли нисбатан муҳимтари ҳисобу китоб муайян карда шавад.

маблағгузаронии бонкӣ шакли ҳисобу китобест, ки мутобиқи он маблағ бо роҳи додани супориши пардохт ё чеки аз бонки хизматрасони харидор ба бонки фурушанда ирсолшаванда гузаронида мешавад. Ҳоло бо мақсади кӯтоҳ кардани муҳлати пардохт аз ҷониби бонкҳои асосии ҷаҳон низоми СВИФТ бунед гадидааст.

13.3. Аккредитив чун шакли ҳисобу китоб

Дар тичорати байналхалқи аккредитивҳои зерин истифода мешавад:

Бозхондшаванда – чунин навъи аккредитивест, ки ҳеҷ гуна ӯҳдадорӣ ҳуқуқи ба миён наоварда, метавонад бидуни оғоҳ сохтани фурушанда тағир дода шавад ё бозхонда шавад;

Бозхонданашаванда - ин ўҳдадории қатъии бонкӣ хизматрасони харидор дар назди фурушанда мебошад. Онро ягон тараф то гузаштани муҳлат бекор карда наметавонад.

Интиқоли (гузаронидашаванда) навъи аккредетиве мебошад, ки ба фурушанда барои додани дастур ба бонк дар мавриди ба ашхоси дигар гузаронидани аккредетив ё бо пултаъминкунии таҳвилгарони ғайри расмӣ аз ҳисоби маблағҳои ин аккредетив (ивваз кардани нишонаи ирсоли маблағ) ҳуқуқ медиҳад инро баъзан «трансфарабене» меноманд:

Револвери – аккредетиви доимо барқароршаванда мебошад, ки дар доираи маблағи дар он муқарар гардида ҳангоми молрасонии дарозмудат истифода намудан мумкин аст.

Инкассо харидор ба бонки хизматрасон супориш медиҳад, ки дар сурати мавҷуд будани тамоми ҳуҷҷатҳои зарурӣ дар хусуси моли таҳвилшаванда ё дар ҳолати воқеан супоридани онҳо маблағи фурушро ба расмият дарорад.

Чеки ордери мумкин аст ба ҷои пулгузаронии бонки истифода шавад дар ин ҳолат бонки хизматрасони харидор ба номи фурушанда чек навишта медиҳад.

Вексел – санади қарз дар хусуси додани маблағи муайян аз номи як шахс ба шахси дигар бо зикри ҳатмии муҳлати пардохт: «ҳангоми тақдим», «дар муддати вақти зерин пас аз тартиб додан ё тақдими вексел» ва ғайра мебошад. Вексел муомилаи абстракти мебошад, ки дар он асоси моддии қарз зикр карда мешавад.

13.4. Қурби асъор, амалиётҳои асъорӣ ва хариду фуруши асъор

Доду гирифти муносибатҳои асъорӣ ин аст, иваз карда шудани як асъор бо асъори дигар, ки дар асоси қурби муайяншудаи асъор амалӣ мегардад. Мутаносибияти қурби асъорҳо дар асоси котировка (наҳзгузори ё наҳнома) муайян карда мешавад.

Қурби асьор ба талаботу пешниҳодот алоқамандӣ дорад. Дар ташаккулёбии қурби асьор сиёсати иқтисодӣ ва ҳастии баланси пардохт низ таъсир мерасонад. дар бозори асьор қурби хариду фуруши асьор чорӣ шудааст.

Қурби хариди асьор ин аст барои хариди воҳиди асьори хориҷа, воҳиди муайяни асьори миллӣ дода мешавад.

Қурби фуруши асьор бошад – фурушанда розӣ аст, ки воҳиди асьорро бо воҳиди асьори дигар иваз кунад.

Фарқияти хариду фуруши қурби асьорро маржа (фарқияти байни фоиз, ки бонк бо он қарз медиҳад ва фоизе, ки ҳамзамон аз рӯи он супурдаҳоро (депозитҳоро) қабул менамояд.

Маржа тамоми хароҷотҳоро бозгардонида имкон медиҳад, ки бонк даромад кунад.

Дар муддати кӯтоҳ пайдо намудани даромади иловагиро «арбитраж» меноманд, ки бо усули харидани асьор аз як бозор ва фурӯхтани он дар бозори дигар пайдо мешавад. Арбитраж – миёнарав ё савдогар (шахсе, ки аз номи худаш ба ҳайси савдогар дар биржаи фондӣ амалиёт мегузаронад). Дар бозор фарқияти баланди фоизи асьорҳо низ мушоҳида мегардад, ки он амалиёти дифференциалӣ (амалиётест, ки захираҳои молиявӣ ба он давлате, ки дар он ҷо фоизи баланди маблағгузориҳо чорӣ шудааст) фаҳмида мешавад. Дар муносибатҳои молиявии бонкҳо амалиётҳои **опсионӣ** (қисми арзиши саҳмия, ки пардохта нашудааст) чорӣ шудааст. Ин амалиёт ба харидор имкон медиҳад, ки дар вақти пешаки муайяншуда миқдори муайяни асьори хориҷиро бо қурби пешаки муайяншуда харида гирад.

Дар амалиёти бонкӣ **қурби асьори чорӣ (ҳазина)** он хариду фурӯши асьор, ки дар айни замон ва ё дар тулии ду рӯзи фаъолияти бонкӣ амалӣ мегардад, васеъ истифода мешавад.

Қурби асьори таъчилӣ (форвардӣ) бошад он қурби асьорест, ки барои амалиётҳои ояндаи асьорӣ муайян карда мешаванд. (Он қурби асьор, ки барои се моҳ ё ним сол муайян карда шудааст).

Хариду фуруши асъори хориҷа дар бозорҳои асъор одатан бо **шакли хазинавӣ** ё бо усули **пардохти нақд** амалӣ мегардад. Ҳамагуна амалиётҳои хазинавӣ (ба таври таъҷили ҳисоббаробаркунӣ) барои он ҷорӣ шудааст, ки харидор меҳодад, ки асъори хориҷиро пайдо кунад то, ки аз ивазшавии қурби асъор зарар набинад. Дар бозор таъҷилии хариду фуруши асъор барои суғуртаи пардохтҳои берунаи бевосита ё портфели маблағгузориҳо бештар истифода мешаванд. Амалиётҳои молиявӣ дар байни фурушандаву харидор дар асоси созишнома иҷро карда мешавад. Дар ин ҳолат муайянкунӣ ё дурнамои дигаршавии қурби асъор муҳим ҳисобида мешавад. Барои муайянкунии қурби асъор баҳисобгирии талаботу пешниҳодот ва фарқияти фоизи байни асъорҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Қурби асъор дар муомилотҳои таъҷили бо усули ба қурби хазинавии мукофотӣ (репорт) ва ё аз қурби хазинавӣ кам кардани дисконт (фоизе, ки дар вақти қайди вексил «васиқа» нигоҳ дошта мешавад) низ муайян карда мешавад.

Хулоса: Дар шароити иқтисоди бозорӣ ва ҳамгирии афзоюндаи Тоҷикистон ба низоми тичорати байналмилалӣ, интихоби дурусти асъор ва тартиби ҳисоббаробаркунӣ дар муомилоти содироту воридотӣ асъорҳои устувори байналмилалӣ, аз қабилҳои доллари ИМА евро, ва рубли русӣ васеъ истифода мешаванд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯ:

1. Намудҳои аъоро номбар намоед?
2. амалиётҳои аъорӣ ва хариду фуруши аъориро дар бозорҳои дохилӣ шарҳ диҳед?
3. Шартҳои ҳисобу китобро мანიод намоед?
4. Мафҳуми Клирингро шарҳ диҳед?